

Branislav Brković

A VALÓSÁG LEGVÉGSŐ VÁLTOZATA

(regény)

2. fejezet

A bíró

Miközben mások hoznak áldozatot, ők csak siettetik a reményt és a szorongást, lehorgonyozva önnön jövődöbeli panorámájukban.

I.

Az események, amelyek felborították a normális, s mindaddig így vagy úgy, de tisztességes életet, hihetetlen gyorsasággal váltakoztak, nem is csoda hát, ha némely részletekre soha nem fog emlékezni.

A kétségek napjai voltak ezek, a hitetlenkedésé, a szkepszis és a reménytelen lázadások napjai, amelyekben emberek, városok, államok tűntek el. A hozzánk legközelebb álló emberek is eltávolodtak, a múlt érvényét veszítette, a jövő pedig kiszámíthatatlanná vált. Senkit sem akartál megtúrni a közeledben.

Onnantól számítva, hogy mindez elkezdődött, nagyjából a második év közepén, Ivan Montena és a felesége, Meira, eljött Staniša Lompard házába. Staniša kellenül fogadta őket, s ismét alulmaradt feleségével, Marával szemben, aki képtelen volt elviselni a vendégeket, részben a konformizmusa okán, részben pedig az ezekben a napokban eluralkodó félelmek miatt. De persze Marának sem jött össze, ahogy szerette volna, így hát Staniša átengedte dolgozószobáját Ivánnak és Meirának, ő pedig ettől kezdve a nappaliban aludt. Meira az első napokban alig lépett ki a szobából; csak ebédidőben, meg amikor a boltba kellett mennie. Mint minden szerencsétlen ember, Ivan és Meira is csak félve járt-kelt a házban, minden apróságra ügyelve, s úgy viselkedett, mint holmi szolgáló, nem pedig egykori jó barát módjára, aki most bajba került. Staniša Lompard, ez a törekvő polgár, több elismert kötet szerzője, igen sokat veszíthetett volna mindezen, mégis átadta magát a távoli és boldog múlt emlékeinek, amelyeket most Ivan és Meira testesített meg.

Néhány héttel később, amikor már minden visszatért a rendes kerékvágásba, Staniša forgolódott az ágyban. Nem tudott elaludni. Mara halkán megkérdezte, mi baja.

– Ivánra gondolok – válaszolta.

Egész éjjel nem aludtak, még ha reggel kipihentnek és vidámnak is tettették magukat (hogya vendégeknek fel ne tűnjön). Mara mintha újjászületett volna ezen az éjszakán; kedvesen és meghittten kezdett viselkedni Meirával, olyannyira, hogy gyakran immár kettesben kávézgatnak a konyhában, miközben hosszasan csevegtek. Az első találkozást úgy felejtették el, mint valami rossz álmot. Akkor még semmi sem utalt arra, ami később történt. Mivel a kezdetektől fogva megszokták, hogy csak ritkán jönnek hozzájuk vendégek, azt sem vették észre, hogy az a kevés barátjuk is, aki még volt, fokozatosan elmaradozott. Ők csak éltek és túrték a kor kínjait, ahogyan többé-kevésbé mások is.

A napi betevő utáni hajsza kitöltötte az ürességet, amely napról napra növekedett. Mindennek megvolt az ellentétes oldala is.

Annak hatására, hogy Stanišát aztán beidéztek meghallgatásra, Ivan és Meira elhagyta az otthonukat, és jelentkezett a menekülttáborba. Amikor hazaért és látta Mara könnyes szemét, minden világos volt számára.

A második idézés azonban minden illúziót eloszlatott. A bizalmatlanság elviselhetetlen fájdalommal, hivatalos személy jelenlétében, Staniša összeszedte a jegyzeteit, kéziratait, és elindult az újabb meghallgatásra.

D. B. úr, akit Staniša már korábbról is ismert, hidegen lapozgatta a jegyzeteit, néha megállt, de még csak egy arcizmának rándulásával sem mutatva semmiféle érdeklődést holmiféle hosszabb beszélgetés iránt. Sőt, mondhatni, ő is csak azon volt, hogy mielőbb átnyalazza az összes papírt, visszaadhassa már, és visszaengedhesse ezt a szerencsétlen embert a saját valóságába.

Mint ahogy az általában lenni szokott (mert a képmutatás nem azonos a képpel), D. B. úr rideg álarca a nyomozó komoly tekintetével változott. Olvasni kezdett: „Minden a megismerés kötetlen módján kezdődött. R. R. különös eltűnése alátámasztotta a történetet az eljövendő időről.”

– Ki ez az R. R., és mikor ismerte meg?

– A neve benne van a *Fehér könyv*ben, így hát nem nehéz azonosítani az iniciálét. Soha nem találkoztam vele, csak később ismertem meg a bátyját.

– És ez mit jelent: „Minden a megismerés kötetlen módján kezdődött”, miféle megismerésre céloz?

– Kötöttségek nélkül elkezdtem ismerkedni olyan emberekkel, akik másképp gondolkodtak, mint a szervilis tankönyvek buzgó szerzői, akiket muszáj volt olvasni.

– R. R. úrral nem ismerkedett meg?

– Személyesen nem, de megismerkedtem néhány olyan művével, amelyet jelentősnek tartok.

– Hogyan ismerkedett meg a műveivel, ha egyszer ő a legszigorúbb klauzula alá esik, amely lehetetlenné teszi írásainak kiadását és nyilvános bemutatását?

– Mondtam már. R. R. titokzatos eltűnése után találkoztam emberekkel, akik lehetővé tették számomra, hogy megismerkedjek néhány gondolatával.

– Magyarázza meg nekem, mit ért a tankönyvek szervilizmusa alatt!

– Elsősorban a történelemtankönyvekre gondolok. S nem is elsősorban a tankönyvekre, hanem sokkal inkább a mesélőkre és azok mentoraira. Szerintem egy ilyen hibát nem lenne szabad megismételni.

– Magyarázat?

– A *Talmud*ban az áll: „Aki pénzt adott kölcsön és rajtavesztett, kell-e újra kölcsönadnia?” Uram, a tudatot két eltérő törvény uralja; a formális – amely megfelelő és alkalmas, vagyis a törekvő polgár

szerepkörébe sodor; és a valódi – amely ebbe a helyzetbe hozott most engem, és meggyőződésem, hogy ez az értelem, a kényszerűség, talán az elkerülhetetlenség vállalása.

– Mit tett azért – és hol –, hogy megakadályozza, ahogy Ön mondja, az „egy nép ellen elkövetett kulturális bűncselekmény”-t?

– Épp ezek segítettek nekem abban, hogy megoldjak bizonyos problémákat. S nem is csak nekem, hiszen egy egész nemzet tért magához. Hiszem, hogy a bűnösöket hamarosan eltávolítják.

– Tehát nem hajtják végre a „kulturális bűncselekmény”-t, ahogy korábban gondolta?

– Épp ellenkezőleg, éppen ezért fogják megpróbálni, higgadt szemlélői lehetünk majd annak, hogyan rohannak a vesztükbe. Amikor lehullnak a maszkok, és előtűnnek alóluk az eltorzult arcok, nem lesz többé félelem, tilalom, az emberek szabadon foglalják le örökségüket.

– A jegyzetfüzetében az 1993. október 31-ei dátumot jelölte meg, és vannak itt valami értelmezhetetlen szavak is. Felolvasná?

– „Ez az emlékezetnek szól.”

– Kire emlékeznek majd és miért?

– Cetinjei Szent Péter napján a hatalmas tér dugig telt, csaknem szűknek is bizonyult annyi embernek, amennyi akkor összegyűlt. Mind Antonije atyát akarták hallani. Senki erőteljesebben és merészebben nem beszélt még erről az egykor szívós országról és a szentek sokaságáról, akiknek ikonja minden házban ott volt. S ahogy az mindig is történik, amikor megtörik az idő, az örületes és fantasztikusan eltorzult örömmámorban megjelentek a fenyegetések, az álmok, a lekicsinylések, az átkok, amelyeket Antonije atya sztoikusán viselt, s csak attól rettegett közben, hogy mindezt nehogy elfedje a feledés, de úgy, hogy minden csak távoli múlttá változzon.

– És az mit jelent, idézem, hogy „Megálltál, csak, hogy emlékeztesselek, a tömegnél, amely hordozott magában valami romboló erőt”?

– Ez az én szabadságvízióm. Az alak, amely úgy jelenik meg nekem, mint a lelkiismeret, tudatosan ellenőrzi minden mozdulatom, gesztusom, kimondott és leírt szavam.

– Olvasom tovább: „...nem tudván, hogy ezzel önmagát rombolja”. Hogyan?

– Kétszáz halott, az eltűntek sokasága, a tömeg, amelyet konzervált a díszsortűz ópiuma. A penge és a tör megidézése, koszos börmellénybe csavarva, a rombolással együtt járó cinikus nevetés, az akasztófa, kőhegyek. (Az innovációk, az eszményképeinkkel együtt, elmaradtak.) Amikor a repedésekből előtűnik egy-egy kijózanult fej, a közönség viharos tapsa mellett tapossák el.

– Magyarozza meg nekem ezt: „Már hosszabb ideje úgy hiszem, hogy megszabadultam az illúzióktól”!

– A vállalkozás, amelybe már is többször belebuktunk, tovább nem maradhat illúzió. A *Talmud* írja ezt is: „Ha az ember hajára nézel, és látod rajta, hogy a szálai még nedvesek, tudd, hogy ő megbetegedett.” Kell-e hát áztatnunk magunkat a hajunkkal kapcsolatban, mindig, amikor beletúrunk a kezünkkel, s hajszálaink az ujjaink közt maradnak?

– Feljegyzést készített az egyik jegyzőkönyvünkről is, amelyről azt sem tudjuk, hogyan jutott hozzá, egy 1968-as fényképpel, amelyen Ön látható, az általunk már jól ismert disszidensekkel.

– Fontos megjegyezni, hogy az egyik barátom, aki ott látható a képen, tragikusan végezte. Röviddel az eltűnése előtt felírt valamit a naplójába, valamit, ami jól jellemzi a belső vívódását: „Kidobtam a lakásomból a könyveket, az iratokat, és minden mást is, ami esetleg arra ösztönözhetne, vagy lehetőséget adhatna, hogy megszólaljak vagy írjak. Nem féltem a lelkiismeretemtől, sem az érzelmek gyengeségeitől mindennel szemben, ami a környezetemben történt. Már nem kínoztak az álmok.”

– Mi az oka annak, hogy az Ön írásaiban uralkodó téma a halál? Ha ezt így durvának találja,

feltehetem úgy is a kérdést: miért élvez előnyt Önnél az elmúlás az étellel szemben?

– Az, hogy Ön az elmúlást kategorikusan kiegyenlíti a bukással, az élet eszmei elvesztésével, feloldozást jelent a számomra, s megkönnyítheti a találkozást Istennel. Nem térhetünk ki a megmásíthatatlanság ciklikussága elől, nem úszhatjuk meg, akármit gondoljunk is az elmúlásról.

– Sehol nem határozta meg önmagát, nem foglalt állást azzal az idővel kapcsolatban sem, amelyben létezőnk?

– Úgy érte, a rothadás királyáról, aki a hercegnőt elviszi a saját sötét birodalmába?

– Úgy értem, hogy erről az időről, amelyben élünk, a rendszerről!

– Amely megszenteltségtelenítve, beteg, és a becsületétől is megfosztva, végül megadja magát a kínzójának.

– Ki az a Slavenija?

– A nő, akire ifjúságom minden adottságát áldoztam, s akit életem absztrakt részének részévé tettem.

– Ez célzás lenne a ... tudja jól, hogy mire gondolok ...

– Igen, ha célzás alatt a szerelmet érte!

– És Z. asszony?

– Tudja, én alkotó vagyok. Az én eszményi szerelmem történetén végigvonul egy hiba, amelyet következetesen éltetek, és fájdalmasan is élek meg, amiről persze ennek a bizonyos Z. asszonynak fogalma sincs.

– Megismételnék valamit. Tényleg azt hiszi, hogy minden a megismerés kötetlen módján kezdődött?

Az idő elveszett, de a tér kitartott. Egy éles fénycsóvát észlelt, ahogy átvillant az arcán.

II.

– Meghallgatásra jöttem, az idézést tegnap találtam meg, amikor visszaértem Kotorból.

– Az idézés néhány nappal ezelőttre szólt, nem gondolja tán, hogy akkor jön, amikor akar, meg hogy mi itt csak magára várunk, hogy maga az egyetlen?!

– Nem gondolom, de elutaztam néhány napra, és hát ez van, elmaradtam egy ideig. Az idézést csak akkor találtam meg, amikor visszaértem.

– Elhozott mindent, amit az idézésben kértünk?

– Minden itt van Önöknél, még a legutóbbi meghallgatás óta.

– Közben egyáltalán nem jegyzetelt?

– De igen, készítettem néhány szépirodalmi jellegű feljegyzést, ami maguknak nem lehet érdekes. Ezek inkább csak krokik, semmint képek volnának.

– No tessék, késik; jegyzetelt; azt hiszi, nekünk semmi közünk a szépirodalomhoz; hogy csak azért vagyunk itt, mert szeretünk kihallgatni embereket?! Ó, hát nagyon téved, kedves barátom!

– Attól függetlenül, hogy a meghittsége most talán jól is eshetne nekem, meglepett vagyok.

– Mit keresett Kotorban?

Néhány héttel korábban, tulajdonképpen már akkor, amikor először megpillantottam őt, egy elszívott pipára emlékeztetett, amely ránézésre ugyan használhatónak, megőrzöttnek

tűnik, de egy pipás számára már jelentőségét veszítette, s mintha valami gyűjteményhez tették volna csak félre, az eljövendő emlékezetnek. Vagy nem is, inkább egy olyan pipára emlékeztetett, amelyet végig akartak ugyan szívni, de az alakja nem felelt meg, a szára pedig átnedvesedett, mert folyamatosan a fogai közt tartotta valaki.

A kerek feje, dülledt, bevért szeme, göndör, fekete haja, az alacsony termete és a rövid karja, amellyel folyamatosan idegesen keresgélte az asztalon egy dokumentumot – amely, úgy hiszem, sohasem létezett –, elárulta az elkínzott és rémült teremtményt.

– Nem felejtette tán el, hogy miért ment Kotorba?

Képmutató kávé-, sőt pálinkarendelése annak a rituálénak a szerves részét képezték, amelyet minden találkozásunk alkalmával végigjátszott.

Éjszakánként egy felfúvódott hordó képében jelent meg az álmaiban, amely bármely pillanatban kipukkanhatott volna. A félelmet, amely belém költözött, elismerem, nagyrészt azok a gondolatok táplálták, hogy miért szánok rá egyáltalán ennyi időt.

– Ha a hallgatást választotta, nem jutunk messzire.

Elvettem annak lehetőségét, hogy megbabonázzon, de tartottam önnön bátorságom délibábjától is, ami félelemként halmozódott fel bennem, és úgy hiszem, egy remegő, a kőlapozó ragadt meztelencsiga képében jelent meg a szemében.

– Uram, hogy azért mégiscsak jussunk valamire, egy olyan gondolatára fókuszálunk majd, amely nagyon is kategorikusnak tűnik. Egy feljegyzéséről van szó, amelyben relatíve sértetten értekezik a hatalomról. Nem az a baj, hogy így gondolkodik a hatalomról, hiszen néhány következtetése éppen arra utal, hogy nem is olyan kaotikus minden, egy mondata azonban irritálja a kíváncsiságomat: „Egyre kevesebbet használjuk a tükröt.” Mire gondolt?

– Ami alul van, az csak a felsőnek a tükörképe, azonban a felső nem használ tükröt, nem száll magába, még ha tépetten, rendezetlenül, és talán piszkosan is jár. Nem a tükör tehet arról, hogy mindhiába mutatja meg a képet, amelyet észre sem veszünk. A tükör nem is azért van itt, hogy ítélkezzen, csak megmutatja a valóságot. Leképezi a világunkat.

– És Ön szerint milyen ez a valóság? Fejtse ki nyugodtan a véleményét...

Megszédítette a pokoli forráság (a Nap épp egy közeli épületre tűzött), nem találta fel magát. Az állandó izzadás és a rettegés miatt a ruháját csupálta, amellyel úgy-ahogy felitatta az izzadtságot. Fanyar, sós ízt érzett.

Az eltelt hónapok alatt mintha megváltozott volna a hozzáállása. Kiélesedett a kép. Az idő kiszélesítette a látókörét, és mindennek csakis a tükörképét figyelte. Minden más tekintetben igyekezett elmerülni az idő, a kín és a reménytelenség forgatagában.

– Semmi sem olyan valós, mint a jelen. Évszázados kín ez, amely most ránk zuhan, és mi érezzük a súlyát. Már egészen tapinthatóvá vált. Ettől nem menekülhetünk – mondta, mint valami választ. – Azt olvastam az egyik feljegyzésében: „Csak annak van joga belépni a könyvekbe, aki eredeti és új gondolatokra képes.”

– Belépni az irodalomba, rosszul olvasta.

– Igen, az irodalomba, kicsit olvashatatlan. Mire utalt ezzel?

– Ezek egy cseh író, Jan Neruda gondolatai, amelyeket gyakran ismételvek.

– Lehetne alkalmazni ezeket más területen is, mondjuk a politikában?

– Nem ragadtatom el magam annyira, hogy kitöltsem az ürességeket, de annak, aki tisztában van a maga elé kitűzött cél nagyságával, és mégis van mersze belevágni, minden joga megvan a bizalomhoz, hogy sikerrel járhat.

- Megtörténhet, hogy a tükör ne a valós képet mutassa, „tárja elénk”, ahogy Ön mondja?
- Az az igazság, hogy ha nincs alak, a tükör sem tárhatja elénk, nem mutathat róla képet. De ugyanígy igaz az is, hogy aki hatással van a valóságra, aki irányít, akinek hatalma van, az mindig csak azt a képet látja, amely megfelel a vágyainak.
- Nem tudom, mennyire van tisztában a saját helyzetével, de valamit meg kell értenie: ez a nép nem becsüli az egyéniségeket. Minden szava Önre fog omlani.
- Azzal vagyok tisztában, hogy magam is erősítem azt a fájdalmat, azt a sorsot, amelyre számítok, fel akarom ébreszteni az egykedvűeket és az álomkóros nosztalgikusokat, a kísérletező hajlamú intellektüeleket, akik abban az igyekezetükben, hogy megmerítkezzenek a jövőben, egyre nagyobb karcsapásokkal süllyednek el a múltba.
- Nosztalgiaiból fakadó félelmeit úgy használta fel, mint egyfajta emlékeztetőt, amelyhez a lazuló és a felszabadult hangulat perceiben nyúlt. Nem világos terep, tele étellel, amelytől rettegett.

III.

- Kotorból még elment Barba és Ulcinjba is. Miért járta végig a tengermelléki településeket, ha, ahogy maga is mondta, csak ritkán fürdik?
- Igen, sajnós, ritkán. Felkerestem Bar és Ulcinj régi városrészeit, a legendák és a mítoszok miatt, amelyeket szeretnék felfrissíteni.
- Ne gondolja, hogy kicsinyeskedünk, ez a részlet talán nem is fontos, de Ulcinjban a strandon sétált.
- Hosszabb ideig sétálgattam az ulcinji strandon, és közben néhány kellemetlen részleten morfondíroztam. Részleteken, mondom, mert ebben nem értek egyet Önnel. Számomra a részletek minden történet fontos elemei.
- Folytassa, folytassa.
- Mondom, minden részlet nagyon fontos, mert meghatározza az eseményeket, a játékot vagy az elbeszélés módját. Nagyon hatásosan kell megvizsgálni a részleteket ahhoz, hogy össze tudjuk rakni az általánosítható képet.
- (Ez a legjobb hely az emlékezésre és az elmélkedésre, gondolta magában. A kísértetnek, amely látomásként megjelent előttem, nem kell feltétlenül olyan kínvallatónak lennie, aki zene nélkül végzi be életét.)
- Folytassa, folytassa.
- Elmesélem Önnek bolyongásaim történetét, amit én is Galina nagyanyámtól hallottam, s amivel, merem remélni, nem fog visszaélni: „A régmúlt időkben, amikor még tengeri flották járták Montenegrót, távoli ősöd, Vasilij”, mesélte Galina mama, „beleszeretett a csodálatos tengermelléki Annamáriába, és az első hajón, amely Kotorból kihajózott, elutazott, elhagyta az országot, senki sem tudta hová. Ez az odüsszeuszi szál kísér benneteket ma is, és hiszem, hogy nincs olyan nemzedék, amelynek legalább egy tagja ne csángált volna el valamerre az ismeretlenbe.” Galina mamának határozott képe volt ezekről a távozásokról, úgy kezelte, mint közismert tény. S annyiszor elmondta, hogy nincs gyerek, aki ne jegyezze volna meg a történetet.
- Jól értem, hogy Ön nem hisz a családjáról szóló legendában: hajótörés Kotor mellett, szerelem a szépséges hegyvidéki lánnyal, közös elutazás?

– Kiválóan ismeri a családom történetét. Igen, én is hiszek ebben a legendában, de mindez jóval a Vasilij nevű felmenőm előtt történt. Láthatja, az elkerülhetetlen ciklikusság újra ismétlődik.

– Akár ez is lehetne a tengermelléki települések felkeresésének oka?

– Nem vagyok bűnöző, hogy visszatérjek a bűncselekmény színhelyére, de valóban egy olyan bűntény miatt sétálgattam az ulcinji strandon, amelyet soha nem oldottak meg.

– Uram, megfeledezett magáról, itt mi kérdezzünk, mi teszünk fel kérdéseket.

Minden olyan nyugodtnak tűnt, mint Turner *Aranyág* című festményén, amíg a ház küszöbéről nézve egyszeriben úgy nem tűnt, hogy hirtelen összeomlik Svetovid (a szláv istenségek legnagyobbikának) víziója, és Moranává, a látomássá változik át, amint megtelepszik a hideg képen.

– Mi is a felesége vezetékneve?

– Askonti, Marija – Mara Asconti.

– Tudna nekünk valami közelebbit mondani az Asconti-családról?

– Ma is Rómában él Mara bátyja, Pietro és a nővére, Donata, Via Sistina 18.

– Hol ismerkedett meg Marával?

– Az ulcinji Művelődési Központ meghívására vettem részt a helyi Irodalmi Találkozón, ahol felolvastam az *Amnézia* című elbeszélésemet, amely egy szicíliai költőről és a népköltészet gyűjtőjéről, Ignazio Battotóról szól. Marának ez felkeltette az érdeklődését, gondolta lefordítja. Így kezdődött.

– A bátyja is vele volt?

– Igen, akkor tudtam meg, hogy nyáron eljönnek Ulcinjba.

– Hányszor járt Olaszországban?

– Néhányszor, még mielőtt megnősültem volna, utána csak egyszer, nem emlékszem pontosan.

– Leveleztek?

– Igen, igen. Mara gyakran írt a családjának.

– Talán csak nem valamelyik levél, hogy ne mondjam, a nosztalgia vette rá, hogy az ulcinji strandon sétálgasson?

– Megcsaphattak az emlékek, tudja, uram, évekig nem voltunk a tengeren, de összeségében azt hiszem, hogy mégsem.

– A levél, amelyet személyesen Önnek címeztek, nem vehette rá mégis, hogy nézze meg azt a helyet, ahol, ahogyan Ön mondja, titokzatos körülmények között eltűnt a barátja, R. R.?

Az utolsó napsugár megtört az épület szélén, megfelelve homlokát. A helyiségben egyre sötétebb lett, az alakok pedig árnyakká változtak. Lehet, hogy mindezt megálmodta.

IV.

Amikor elhagyta az álmot, a szoba remegő sötétjében ébredt. Öregebb lett, és a hajnal pirkadatában sokkal mélyebb sérüléseket érzett.

D. B. urat egyre inkább egy olyan objektumnak érzete, amely kicsúszik a látóköréből, és olyan teherré válik, amelytől nem lesz képes megszabadulni. Ilyen leverten és rezignáltnan érti meg, hogy ez nem egy ártatlan barkarola, hanem egy örült és gonosz groteszk játszma, amelyben ő maga is, a körülmények nyomására, szerepet játszik, akarata ellenére. Ezt az

atavisztikus félelmet, a mélyről jövő üvöltést nem tudta megfékezni, s megakadályozta, hogy szétnyíljon a látvány tarka ernyője, amely visszavezethette volna a múltba, higgadtan és gyengédebben, hogy nyugodtan végiggondolja az egészet.

Nem kell titkolni azt sem, hogy egyes pillanatokban legyőzöttek és elveszettek érezte magát. A lába remegett, elárulta őt, akár mennyire is szeretne volna elrejtetni a mezítelen duzzanatok, szigetfoltok, archipelagusok rettegését.

Kitartását azokkal a hősökkel foltozta be, akikről a könyvekben olvasott, s akik sztoikusán fogadták a kínzásokat és bántalmazásokat. Végül pedig ő is teremtett magának egy ilyen hőst, aki miatt egyre több szemrehányást kapott, mert hinni kezdett benne, hogy az ő életét a sajátjaként éli meg.

– Van-e, az Ön véleménye szerint, a nemzeti sorsnak korunkban esélye arra, hogy megfékezze az elért értékeinket?

– Nem hiszem, hogy a jövőnk már nem ugyanezek a keretek határozzák majd meg, de úgy gondolom, hogy a nemzet iránti érdeklődésünk nem vihet el bennünket a faji értékek erőltetéséhez.

– Megváltoztatja vagy elveti talán a megvalósult idő az összhangját és a lényegét mindannak, amit eddig elértünk?

– A békétlenség összhangja, vagy valami más? Nem értem ...

– Az egzisztencia, hát nem látja, hogy milyen állapotban vagyunk?

– Néhány megalapozott eszme spontán kisugárzása nem zavarna meg semmiféle összhangot ... Talán mindent újra meg is magyarázhatnának, atomjaira szedve, másképpen, újszerűen, hogy megízlelhessük ezt is.

– A ránk erőszakolt eszmék ízét, vagy úgy gondolja, hogy ez a valós helyzet?

– Ha a valóságot, a jelenlegi állapotot az ilyesmire fogékony tömegek erőszakosságaként és szeszélyességként értelmezzük (amit úgy fogadnak el, ahogyan kapják), akkor nyugodtan megvárhatja, hogy mindez elcsendesedjen. De ha az értelem felülkerekedik az érzelmeken, ami, nagyon remélem, hamarosan megtörténik, akkor a megalapozott eszmék beigazolódnak, és csak valami csoda akadályozhatja meg a megvalósulásukat.

– Azt jelentené ez, Ön szerint, hogy a bűnösöket, ahogy egy korábbi beszélgetésünkben mondta, megbüntetik?

– Nem ugyanazt értjük a büntetés fogalma alatt. Akadályoztatva lesznek – és ez máris elégséges büntetés. Ez pedig azt jelenti, hogy felocsúdnak, ami megváltoztatja a tudatállapotukat, s ezzel a mindenféle mediátorok elvesztik motiváltságukat az agymosásra.

– Uram, könnyen lehet, hogy csak téves következtetésre jutottam, de nem arról van szó, hogy egy nagy adag félelemmel közelít a problémákhoz, és azok megoldásához?

– Jól ráérezett az egyik vonásomra, amely hozzásegít ahhoz, hogy nyugodt maradjak, s talán a hallgatáshoz is. Nem hiszem, hogy a főbiák káros hatással lennének a problémák megoldására. Lassíthatják talán, de meg nem állíthatják.

– S mi van akkor, ha az Ön összes szerepvállalása (minden tevékenységéről pontosan tudunk) csak vágy marad, amiről feljegyzés sem készül?

Ez hát D. B. úr naiv cinizmusa. Azt még megérti ugyan, hogy az elvei nem mindenki számára elfogadhatóak (közömbösek a szellemi kérdésekben), de észveszejtve hitte, hogy így is, akaratuk ellenére is megalkothatnak egy kulturális mintát, még ha tisztában is volt vele, hogy az életeszméket nem lehet igazságtalanságok nélkül megvalósítani.

– Ismét a félelme irányítja a reakcióit – állapította meg gúnyolódva D. B.

- Minden bizonnyal. Gyakran találom meg és veszítem is el az igazságaimat, mindenestre azonban semmi sem fog meggátolni abban, hogy ábrándozzak életem álmáról.
- Néhány napja Cetinjében hosszasan beszélgetett egy bizonyos O. Đ.-vel. A beszélgetés fontossága tette volna, hogy reggeltől estig ültek az MM kávézóban?
- Családi témákról beszélgettünk. Amikor belekezd az ilyesmibe az ember, észre sem veszi, hogy repül az idő.
- Amíg az éj sötétje nem figyelmezteti?
- Nem, hanem amíg ki nem meríti a témát, s aztán ismételtetni kezdi. Akkor ismeri fel a helyzet teljes örületességét, hogy a beszélgetés látszólag megszüntette a fájdalmakat, de a lényeg változatlan maradt.
- Ez valamilyen értelemben igaz is, de a sóvárgás, amely a célja felé hajtja, anélkül, hogy figyelembe venné a hibákat, soha nem hagyta el Önt.
- Én a természet szabad teremtménye vagyok, így a hibáim, vagy akárhogy is gondolja, a tévedéseim, soha nem térítettek le arról a régi útról, amelyen egyszer elindultam.
- S amelynek a vége még fel sem sejlett Ön előtt?
- Úgy érezte, ezzel akár vége is lehetne. Hogy összerakja és megvalósítsa magát, a sötét oldal után kellett nyúlni, és úgy kanalizálnia azt, hogy biztos léptekkel haladjon, nem rettegve attól, hogy mindez visszahullik rá. Csak magától félt: képes lesz-e elviselni mindezt?

V.

Nem tudta, hogy hol töltötte az idejét, D. B. úrnál vagy otthona csendjében, amelyet immár az egykor szívesen látott vendégek is elkerültek. Kínlódásait nem szerette volna akárkivel megosztani, s ez így végül magánybetegséggé nőtte ki magát, egy hatásosan elhibázott esetté, hogy többé már semmit sem akart leírni, mert képtelennek érezte magát bármiféle próbálkozásra.

Minden világos – még a leveleit is elolvasták. Nem is emlékezett már, hogy mi mindent írt le bennük, de nyilvánvaló volt, hogy ők tudják (semmit sem lehet elrejtteni előlük), és hogy mindezt majd a fejére is olvassák, amint szükségét érzik ennek.

Gyakran kérdezte magától, hogy meddig bírja még. Éjszakánként azon ette magát, mi vár rá a következő idézés alkalmával. Sőt, visszajárt a portára megnézni, küldtek-e neki újabb idézést, s mikorra.

Egy valamit, végtére is, megértett, hogy D. B. úr levette maszkját, s így már megkönnyebbülten várta, hogy mindennek vége legyen, akárhogyan.

Nyilvánvaló volt számára, hogy a természet megváltoztathatatlan, akármennyire is hatással legyünk rá, s hogy a föld, amelyen lépked, nem egy lakatlan sziget, de nem látta semmi jelét annak sem, hogy holmiféle földönkívüliek táplálnák magányát. Nem fogadta el a bennünket sújtó bajaink orvoslására az általánosult megoldásokat, mert kitartóan hitt abban a maximában, hogy csakis az ember határozhatja meg a saját sorsát. Nem akarta a kollektivizmust, mindig is olyan egyéniségnek tekintette magát, aki meghatározza saját útját, és nem panaszkodik a saját döntései miatt. Most azonban valaki más határozta meg a pályáját, s ezen az úton értelmetlenül haladnia tovább teljesen meddőnek tűnt neki bármiféle tanuláshoz.

– Legutóbbi cetinjei útján találkozott valakivel?

– Igen, futólag. Tudja, ez egy olyan város, ahol nem lehet csak úgy észrevétlen végigmenni, még ha azt is szeretné az ember. Arra viszont nem emlékszem, hogy beszélgettem-e bárkivel is hosszabban. Talán igen, abban az értelemben, hogy a barátainkról csevegünk.

– Vagy az ellenségeikről. Azokról, akik nem úgy gondolkodnak, mint Ön?

– Nem, én nem ismerem az ellenségeimet, hogy ne mondjam azt, hogy nincsenek. Hipotetikusán hangozhat, de azt hiszem, hogy ez a fogalom, legalábbis Cetinjében, a feledésbe vész.

– Nyilvánvaló, hogy takargatni akarja a nyugtalanságát, elfelejteni azokat a kifejezéseket, amelyek a népünk lényének mélyén gyökereznek. Miért kerüli ezeket?

– Itt az isteni világ percepciójáról van szó, amelynek lépcsősorai a megismeréshez vezetnek, a föld alá viszont nem visznek fokok.

– Hogy van az, hogy nem választja el a sóvárgását a tudatától?

– A sóvárgás előre húz, a tudatosság eltántorít és mindig felülkerekedik, ezért úgy hiszem, irányíthatom a tudatom és figyelmen kívül hagyom a vágyakozást, amit, be kell vallanom, sokszor nagyon nehezen viselek.

– Nem ismeri be azt sem, hogy már sokszor elveszítette a hitét abban, amiről úgy gondolta, hogy elkezdett megvalósulni?

– Mit kellene beismernem?

– Azt, hogy úgy gondolta, összeomlik az egész rendszer, széthullik és jellegtelen masz-szává változik...

– Igen, igen, ezt is elhittem.

– Tudom, hogy így gondolta, ezek itt mind idézetek az 1991-es jegyzetfüzetéből.

– Elég a beismerés, vagy alá is kell írnom?

Mit sem törődve azzal, mit szól majd ehhez a vallatója, a fal felé fordult, hogy minél erősebben megélhesse vízióját, amely már kezdett felsejleni előtte: a falon egy ember véres és nyílt sebe tátong. Balról vörös lepelbe burkolózva és magasra emelt mutatóujjával Jézus lép oda hozzá, mögötte Mohamed érkezik fehér palásban egy hatalmas márványtömb alatt, majd a félmeztelen Buddha, üvegtálban a füstölővel. Végül Mihály arkangyal, harci szellemben, kardjával hadonászik és elúzi a láthatatlan szörnyetegeket.

A kép még továbbra is folyamatosan kiegészült, de ő már képtelen volt összeállítani a kompozíciót, ezért a sikoly, amely kiszakadt belőle, a lélek üvöltése volt, amely évről évre egyre rosszabb állapotba került.

– Jelen volt (persze csak képletesen mondom, mert nagyon jól tudjuk, hogy igyekezett kibújni minden kötelezettsége alól), miközben dőlt össze a rendszer, végignézte és nem emelte fel a hangját. Orpheusz megrémült az élettől, amelyre vágyott.

– Hittem abban, hogy a döntésem, legyen bár olyan, amilyen, de helyes, mert a saját tapasztalataim alapján hoztam meg. Lehet, hogy figyelmen kívül hagytam a természet általános törvényeit, amelyekről nincs jogom beszélni, de, mivel szabad lénynek tartom magam, észre kell vennem, hogy a szabadságeszmények alapján semminek sem kell a rabjaivá válnunk.

– Lassan-lassan mintha eltávolodna mindattól, ami történt. Azt akarja mondani, hogy semmi köze hozzá, nem maga miatt történt, s így hát felelnie sem kell érte?

– Minden eltávolodási kísérlet hasztalan, még ha az ostobaságtól távolodnánk is el. A végén mindig meg kell állapítanunk: vagy harcolt, vagy együttműködött vele.

Meggyőződésem, hogy nincs jogom bármiről is beszélni, ha nem vagyok jelen az események középpontjában. Csak így őrizhetem meg a megbecsülés és a megvetés jogát.

Nem volt világos számára, hogy mindezt olvasta valahol, vagy megélte. A lelke mélyén sokkal több mindent halmozott fel, mint amennyivel elbírt volna. A többséget mindez felszínessé, édeskissé, sebezhetővé tette volna, ő azonban mindent a békesség kivételes méltóságával gyűjtött egybe.

Sajnálkozott népe felett minden miatt, ami csorbította tekintélyét, de haragvó is volt ugyanakkor saját magával szemben, hogy miért nem talál már ki valamit, amivel, amíg mindez el nem múlik, elrejthetné szépségét. S megérezte, ahogy a sors angyalának szárnya megérintette őt.

Szabó Palócz Attila fordítása